

ABDÜLBAKİ GÖLPINARLI'DAN HİLMİ YAVUZ'A "DİVAN EDEBİYATI BEYANINDADIR"

Ayşe YILDIZ*

Özet: Tanzimat'tan beri görülen klasik Türk şiiri eleştirilerinin en bilineni ve en umulmadık yerden geleni Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Divan Edebiyatı Beyanındadır" adlı kitabı olmuştur. Eser, 1945'te yayımlanmasının ardından geniş yankı uyandırmış ve kitaba yönelik, kimi zaman sertleşen bir üslupla, eleştiri yazıları kaleme alınmıştır.

Bu makalede, "Divan Edebiyatı Beyanındadır" a eleştiri mahiyetinde yazılmış olan Orhan Şaik Gökyay'ın "Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır", Nurullah Ataç'ın "Abdülbaki Gölpınarlı'ya Mektup" yazıları ile Hilmi Yavuz'un "Divan Edebiyatı Beyanındadır" şiiri ve "Mazmunları Gerçeklik Saymak" yazısındaki eleştirilerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Divan Edebiyatı Beyanındadır, gerçeklik, klasik Türk edebiyatı, Abdülbaki Gölpınarlı, Nurullah Ataç, Hilmi Yavuz.

Declaration of Divan Literature from Abdülbaki Gölpınarlı to Hilmi Yavuz

Abstract: The most well-know and unexpected classical Turkish poetry criticism since the Tanzimat Reforms Period is the criticism book titled "Divan Edebiyatı Beyanındadır" (Declaration of Divan Literature) written by Abdülbaki Gölpınarlı. After its publication in 1945, it created broad repercussions in the literature world and was criticized, sometimes with a very strong and harsh language.

This article aimed at analyzing the following criticisms of "Divan Edebiyatı Beyanındadır": (i) "Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır" (This Is Also a Declaration of Divan Literature) article written by Orhan Şaik Gökyay, (ii) "Abdülbaki Gölpınarlı'ya Mektup" (A Letter to Abdülbaki Gölpınarlı) article written by Nurullah Ataç and (iii) "Divan Edebiyatı Beyanındadır" (Declaration of Divan Literature) poem and "Mazmunları Gerçeklik Saymak" (Deeming Concepts a Reality) article of Hilmi Yavuz.

Key Words: Divan Edebiyatı Beyanındadır, reality, classical Turkish Literature, Abdülbaki Gölpınarlı, Nurullah Ataç, Hilmi Yavuz

Giriş

Klasik Türk edebiyatına yönelik eleştiriler Tanzimat'tan beri görülmekle birlikte, bu eleştirilerin en çok ses getiren ve yankıları onlarca yıl devam edenlerinden biri Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Divan Edebiyatı Beyanındadır" (Gölpınarlı 1945) adlı kitabı olmuştur. Bu kitap, -klasik Türk edebiyatını çok iyi

* Dr., Gazi Üniversitesi.

bilen bir akademisyenin kaleminden çıktığı için olmalıdır- geniş yankı uyandırır. Kitaba yönelik eleştiriler, başlangıçta yazarına karşı öfke ve sitem içeriklidir. Ancak Hilmi Yavuz'un "Mazmunları Gerçeklik Saymak" (Yavuz 2004) adlı yazısı ile "Divan Edebiyatı Beyanındadır" (Yavuz 2006: 41) adlı şiiri de Gölpınarlı'nın söz konusu kitabına yönelik itirazlar taşımakla birlikte, itirazların içeriği öfke ve sitem değil, gerçeklik algısıdır.

Bu makalede, Abdülbaki Gölpınarlı'nın "*Divan Edebiyatı Beyanındadır*" adlı kitabındaki, klasik Türk edebiyatına eleştirileri özetlendikten sonra, bu kitaba eleştiri mahiyetinde yazılmış Orhan Şaik Gökyay'ın "*Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır*" (Gökyay 1982: 35-44), Nurullah Ataç'ın "*Abdülbaki Gölpınarlı'ya Mektup*" (Ataç 1998: 192-196) yazıları ile Hilmi Yavuz'un "*Divan Edebiyatı Beyanındadır*" şiiri ve "*Mazmunları Gerçeklik Saymak*" yazısındaki eleştiriler değerlendirilecektir.

1. "*Divan Edebiyatı Beyanındadır*"

Makaleye de ad olan '*Divan edebiyatı beyanındadır*' ibaresi, ilkin Gölpınarlı'nın kitabında görülür. Gölpınarlı 1945 yılında yayımladığı bu kitabında, klasik Türk şiirini Fuzulî, Bakî, Nefî ve Gâlib'den aldığı örneklere kendisinin klasik tarzda yazdığı şiirlerini de dâhil ederek eleştirir. Hatta kendi şiiri için "[...]Biz de bu dili kullandık ve bu dille, anlayanlara kötü şeyler yazmadık İşte o gevelemelerden bir tanesi [...]" (Gölpınarlı 1945: 11) ifadesini kullanır. Ancak kitabın baş kısmındaki bu eleştiri, bilimsel ölçütler gözetilerek yapılmış bir eleştiri olmaktan çok uzaktır. Gazellerin altında iri puntolarla yer alan ifadeler, "artık bu şiirlerin bugünün insanına söyleyecek bir şeyi kalmadı" eksenindedir ve üslûp açısından son derece serttir.

Gölpınarlı, yarattığı tartışmalar yıllarca sürecektir bu kitabında klasik Türk şiirini şu açılardan eleştirir:

Tabiat anlayışının gerçekçi olmayışı (Gölpınarlı 1945: 18-24),

Aşk anlayışının marazî ve gayritabiî oluşu (Gölpınarlı 1945: 28-34),

Şiirin hayattan kopuk oluşu, şairlerin hayal dünyası ve bunların ardındaki mecazların gerçekçi olmayışı (Gölpınarlı 1945: 38-44),

Divan şiirinin köy ve köy hayatına uzaklığı, şehir hayatının gerçek anlamda şiire yansımaysı (Gölpınarlı 1945: 55-62),

Yöneticilerin hak etmedikleri şekilde ve aşırı derecede övülmesi (Gölpınarlı 1945: 63-66),

Hiciv anlayışının tahkir ve tehzilden ibaret kalması (Gölpınarlı 1945: 67-68),

Mesnevi konularının geleneksel oluşu, orijinal sanılanların bile daha önce başka adla bir şair tarafından kaleme alınmış olması (Gölpınarlı 1945: 69-70),

Şairlerin orijinaliteyi yakalayamayıp sürekli birbirlerini taklit etmesi, divan edebiyatının topyekûn İran şiirinin kötü bir kopyası olması (Gölpınarlı 1945: 82),

Divan nesrinin dilinin uzun ve anlaşılmasız tamlamalarla dolu oluşu (Gölpınarlı 1945: 89-94),

Şiirde vezin gereği yapılan imalelerin "*Hacıyat Çelebi*"nin dilini anımsatması (Gölpınarlı 1945: 99),

Şiirin geri planında olan ve tam anlaşılabilmesi için ihtiyaç duyulan şeyin müspet bilimler değil efsane ve hurafe kabilinden şeyler oluşu (Gölpınarlı 1945: 100-107).

Bu eleştiri divan edebiyatı ile sınırlı kalmaz. Tanzimatçıların da klasik Osmanlı nesrini biraz sadeleştirerek devam ettirdikleri gerekçesiyle, Tanzimat dönemi şairleri ile Fikret haricindeki Servet-i Fünûn şairleri de bu eleştirilerden payını alır. Tanzimat edebiyatı, olumsuzlanan konular arasında divan edebiyatıyla birlikte ele alınır. Tanzimat, uyanışın ardından uyku sersemi olunan döneme benzetilir. Gölpınarlı, Tanzimat'ın fikir olarak yeniliklerin telaffuz edildiği bir dönem olmasına rağmen, dönem sanatçılarının divan edebiyatının takipçileri oldukları düşüncesindedir. Öte yandan Tanzimat dönemi şairlerinin, bir hayranlık duymakla birlikte Avrupa'yı tam olarak anlayamadıklarını, ona dışarıdan ve ayakları yere basmayan bir konumdan baktıklarını ifade eder. Bu şairlerin Avrupa'nın pozitif bilimlerinden habersiz olduklarını, orada 'bilimin dine galebe çaldığı'ni fakat Avrupa'yı beğenenlerin, sadece refah boyutunun bizde olmadığına yazıklanmakla birlikte o refah boyutunu hazırlayan şartları görmezden geldiklerini iddia eder (Gölpınarlı 1945: 109-115). Görüldüğü gibi Gölpınarlı, burada hayatı maddeci bir söylemle okumaktadır. Dolayısıyla o hayat şartlarına ulaşabilmek için hayata "bilimin dine galebe çaldığı" rasyonalist hatta pozitivist pencereden bakmak gerektiği tezini savunmakta ve Tanzimat dönemi şair ve yazarlarını bunu başaramadıkları için eleştirmektedir¹. Aynı şekilde, Tanzimat dönemi şairlerini, şairlik hayatlarının başlangıç devresinde dahi olsa, eski şairlere nazireler söyledikleri, divan şiiri nazım şekillerini kullanıp onun kabuller dünyası paralelinde şiir yazdıkları hatta divan tertip ettikleri gerekçesiyle eleştirir. Dönemin tiyatro ve roman yazarlarını ise kurgusal ve teknik açıdan başarısız bulur.

¹ Bu düşünce aslında Avrupa'da 18.yy.da hâkim olan Aydınlanma felsefesinin ülkemizde geç hissedilen yankılarının izdüşümü olarak da yorumlanabilir. Tanzimat, bizim kültür hayatımızda pozitivizm ve Aydınlanma etkilerini de içeren pek çok yeniliğin miladıdır. Bu zihniyet değişimi sebebiyle olmalıdır ki Klasik şiire ilk sistemli eleştiri Tanzimat'la başlar. Bu eleştiri, tezini Klasik şiirin benzetmeler dünyasının rasyonel olmamasına dayandırır. (Kahramanoğlu 2006: 33). Aydınlanma, mit, hurafe ve din olumsuzlanarak aklın yüceltiildiği bir anlayıştır ve bu anlayışta insanları din ve hurafeden kurtarma amaçlanır. (Aydınlanma Felsefesi ile İlgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Çiğdem 1997), (Cevizci 2002).

'[...] Hasılı Tanzimat ve Kemal-Hamit, [D]ivan edebiyatıyla [S]ervet-i [F]ünun arasında bir köprüdür; mecazdan hakikate bir köprü. Divan bir uyku Tanzimat bir uyanış bir esneyiş ve geriniş, fakat [S]ervet-i [F]ünun bir ayağa kalkış, hayata adım atıştır ve [S]ervet-i [F]ünunla yalnız [F]ikret'i kastediyoruz. Çünkü bu devre onunla başlamış ve onunla bitmiştir[...]' (Gölpınarlı 1945: 118).

Gölpınarlı'nın bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere kitapta Servet-i Fünun dönemi sadece Tevfik Fikret'ten ibaret sayılır. Fikret, gerçek anlamda yeni şiirin şekil ve içerik açısından örneklerini verdiği için başarılı bulunur. Ancak bu yeniliği diline taşıyamadığının altı da esfle çizilir². Öte yandan bugün bile Fikret'le kıyaslanan Akif, İslamcı dünya görüşüne sahip olması sebebiyle Gölpınarlı'nın eleştirilerden payını alır ve asla Fikret'le yan yana gelemeceği ifade edilir.

Bu eleştirilerin ardından "Peki ne yapalım" başlığı altındaki bölümde, dönemin popüler tartışmalarından biri olan "Divan şiirinin öğretiminin gerekliliği" konusunu lise ve üniversite boyutunda ele alır³. Gölpınarlı, kullandığı dil, vezin, nazım şekil ve türleri, hayal ve benzetmeler dünyası, kısacası şiirin mesajı dâhil olmak üzere Divan şiirine ait her şeyi olumsuzlar. Bu sebeple Divan şiirinin liselerde öğretiminin eğitim açısından bir fayda sağlamayacağını belki beyit ya da mısralardan yapılan seçmelerin okutulmasının yerinde olabileceğini savunurken, üniversite öğretiminin de bu eksende olmakla birlikte daha ayrıntılı olarak öğretilbileceğini ifade eder.

Eski edebiyat eserlerinin, eğitim aşamasındaki genç nesillere okutulmasının gerekliliği herkesçe kabul edilir. Ancak geçmiş edebiyatçılarımız içinde sadece Yunus Emre kullandığı dil, söyleyiş ve verdiği mesaj açısından başarılı bulunarak yüceltilir. İlginç olan yön, yabancı unsurlar bünyesine girse dahi sonuçta Türk dilinin devrelerinden biri olan Osmanlı Türkçesini kullanan ve bu dille şiirler söyleyen divan şairleri eleştirilirken, Mevlana Farsça yazmakta mazur görülür. "Belih Türkçesi"nin Anadolu topraklarında anlaşılacağı için Farsça yazdığı fakat hayata bakış ve şiirlerindeki mesajın Yunus çizgisinde olduğu gerekçesiyle Mevlana'ya saygıda kusur edilmez.

² Fikret, Gölpınarlı'nın bu kitapta dünyayı algılama perspektifi olan pozitivizm ile hayata bakar.

³ 1930 yılı Ağustos ayında yapılan ve gündemi orta öğretimde edebiyat dersinin okutulma gayesi olan Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi'nin Halil Vedat Bey (Fıratlı), Kazım Nami Bey (Duru), Ahmed Hamdi Bey (Tanpınar), Mustafa Nihat Bey (Özön), gibi katılımcıları liselerde Divan edebiyatı öğretiminin gereksizliğini savunarak müfredattan kaldırılmasını istemelerine karşı çıkan Hıfzı Tevfik Bey (Gönensoy), Behçet Bey (Güçer) ve Abdülbaki Bey (Gölpınarlı) olmuştur. Gölpınarlı bu toplantıda Divan edebiyatının dönemin öğrencileri tarafından anlaşılmadığı ve dönüştürülemez bilgiler içerdiği gerekçesi ile müfredattan kaldırılması istemine şiddetle karşı çıkarak Divan edebiyatı okutulmayacaksa edebiyat tarihi dersinin okutulmasının gereksizliği iddiasını ortaya atmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kutsi 1930: 96-107). Ancak anlaşıldığı kadarıyla *Divan Edebiyatı Beyanındadır* yazılıncaya kadar aradan geçen 15 yıl Gölpınarlı'da fikir değişikliğine sebep olmuştur.

Gölpınarlı, geçmiş edebiyat örnekleri arasında halk edebiyatını beğenir, yüceltir, hakkını teslim eder fakat geçmişte kaldığının da altını çizdikten sonra, ondan model alınıp "toplum için sanat" anlayışı gözetilerek bugünün edebiyatının yaratılması gerektiği fikrini ortaya koyar.

Kitabın sonuna divan şiirinin teorik ve estetik anlayışı içinde sevgilinin güzellik unsurları gerçek dünyaya birebir göndermeler yaptıkları varsayılarak karikatürize edilmiş ve Sabir'in klasik şiirin benzetmeler dünyasına dair istihza hissedilen "*Dilber*" şiirine yer verilmiştir.

Gölpınarlı'nın bu kitapta söyledikleri esas itibarıyla ilk defa dile getirilmiş şeyler değildir⁴. Klasik Türk şiiri, Tanzimat'tan beri en şiddetlisi Namık Kemal tarafından olmak üzere, Ziya Paşa ve zımnın Şinasî tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir⁵.

Divan Edebiyatı Beyanındadır adlı kitabın geniş yankı uyandırması ve yankılarının bugün de devam etmesinin sebepleri şunlar olmalıdır: Gölpınarlı, Tanzimat'tan beri süregelen "eskiye dair her şeyle topyekûn savaş" anlayışı içerisinde klasik Türk edebiyatına tepki olarak dillendirilmiş hemen her eleştiriye daha ağır bir şekilde ifade etmiştir. Bunun yanı sıra bu eleştirinin, pek çok yönüyle o kültürü yaşayan, o edebiyatı çok iyi bilen, eserlerinin bir kısmı bugün dahi alanında en önemli eser olma özelliği taşıyan bir Divan edebiyatı "bilgesi"nden gelmiş olmasıdır. Aslında bu edebiyat geleneğine Namık Kemal, Sabir ve Ziya Paşa da Gölpınarlı'dan daha hafif şeyler söylemezler. Ancak onların, bugün tüm yenilik hareketlerinin felsefesi olan "eskiyi tümünden reddetme, eskiye topyekûn savaş ilan etme, yeni olanın farklılığının altını çizme" gerekçeleri ve tezlerini güçlendirmek amacıyla böyle bir söylem içinde oldukları düşünülerek, klasik Türk şiirine karşı eleştirel yaklaşımları mantık çerçevesinde değerlendirilir hatta mazur görülür. Fakat Tanzimat'tan beri yeni tarz bir edebiyatın ikamesi için söylenegelen tezleri bir Eski Türk Edebiyatı doçenti, üstelik o edebiyatı en iyi bilenlerden biri olarak kabul edilen Gölpınarlı söyleyince, eseri çok geniş yankı bulur. Yazıldığı tarih olan 1945'ten itibaren kitabın içeriğine ve yazarına yönelik çeşitli eleştiriler yapılmıştır.

⁴ Mesela, 1943 yılında Agâh Sırrı Levend de "*Divan Edebiyatı Nasıl Bir Edebiyattır/Divan Edebiyatı Nasıl Bir Edebiyat Değildir*" başlıklı yazısında, Divan edebiyatının canlı bir edebiyat olmadığı, aşk anlayışının gerçek olmadığı; hayattan kopuk, kuralcı, konu bütünlüğü ve güzelliğinden mahrum ve lirizmden yoksun olduğu şeklinde klasik edebiyatı olumsuzlayıcı ifadeler de kullanılır. Ancak Levend, bu yazısında eleştiri üslûbu konusunda tutarlı davranmış ve ardından Divan edebiyatında başarılı, zarif beyit ve mısralar bulunabileceğini Fuzulî, Nedim ve Gâlib örnekleriyle ifade etmiş "[...] *Bunları söyleyen şair, dünyanın neresinde olursa olsun ve hangi dille söylerse söylesin, en büyük şair unvanına elbette hak kazanmış olur*" diyerek haklarını da teslim etmiştir. (Levend 1984: 638-640)

⁵ Divan edebiyatı üzerine tartışmalar konumuz dışı olduğu için burada tümüne değinmiyoruz. Konu ile ilgili olarak bkz: (Gölpınarlı 1945) ; (Ataç 1998), (Gökyay 1982), (Yavuz 2004), (Kahraman 1996), (Macit 2006: 20-32); (Macit 1996), (Kortantamer 1999: 162-174), (Erbay1997).

Burada, bir ucu gelenek ve modernite tartışmasına gitmesi muhtemel bu yazıların tümü ele alınmayacaktır⁶.

2. “Bu Da Divan Edebiyatı Beyanındadır”

Orhan Şaik Gökyay’ın Gölşınarlı’nın kitabını eleştirdiği, “*Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır*” adlı yazısındaki eleştiri gerekçelerine bakılacak olursa; Gökyay’ın, Gölşınarlı’nın kitaptaki fikirlerini ana başlıklar hâlinde yine Gölşınarlı’nın eserlerinden yaptığı alıntılarla çürütme çabası görülür. Eleştirilerin üslubu, Gökyay’ın diğer eleştiri yazılarında da görüleceği üzere sert, zaman zaman da şahsileşen bir çizgidedir. Açıkça ifade edilmemesine rağmen Gölşınarlı’nın bu kitapta dile getirdiği fikirlerin “kasten”, “yaranma” amaçlı ve iktisadî kaygılarla yapıldığına satır aralarında yer verilir⁷.

Gökyay, sözkonusu kitapta Yunus Emre ve Tevfik Fikret haricinde tüm şairlerin olumsuzlandığını ifade eder (Gökyay 1982: 40). Osmanlı devletinden başlamak üzere, divan şiiri, divan şairleri, tarih düşürme geleneği, aşk ve tabiat anlayışı ve soyutlamaya dayalı stilize üslup Gölşınarlı tarafından sürekli eleştirilir. Gökyay, bu olumsuz bakış açısının “kötüleme ve küçük düşürme” fikri etrafında kurgulandığı görüşündedir. Bu olumsuzlamaların tümü, yine Gölşınarlı’nın kaleminden alıntılanan daha eski tarihli ve klasik Türk şiirine yönelik olumlu düşünceler içeren yazılarla savunulur.

Sonuç olarak, Gökyay bu eleştiri yazısında, Gölşınarlı’nın söz konusu kitabının hakaret ve küfür içeren ve “yaranma” amaçlı, “iktisadî” kaygılarla yazılmış bir kitap olduğu görüşünde olduğunu ortaya koyarken Gölşınarlı’ya da öfkeli.

3. “Abdülbaki Gölşınarlı’ya Mektup”

⁶ Klasik Türk şiiri bugün, üzerinde profesyonelce çalışanlar istisna, Osmanlı medeniyeti taraftarları ve muhalifleri arasında taraf ya da karşı taraf olan siyasi bir söylem malzemesi olma konumundan çok da fazla kurtulamamıştır. Bu şiirin muarızları, Namık Kemal’den beri devam eden ve Gölşınarlı’nın hayatının bir döneminde ifade ettiği düşünceleri popüler konularla da birleştirerek tümünden reddi yoluna giderken, taraftarları ise, tasavvuf penceresinden hayata bakılan bir şiir olduğu, şiirin içinde Osmanlı’nın ihtişamı, tabiat ve eşya algılayışı gibi o medeniyete dair birçok şeyler bulunabileceği ve Osmanlı’ya dair pek çok şeyde olduğu gibi Divan şiirinin de kusursuz olduğunu iddiasıyla söylemlerini oluştururlar. Ancak her iki grup da bunun bir edebiyat yani sanat olduğu, bir sanat eserinin ancak estetik kriterlerince değerlendirilebileceği, sonraki aşamada bunun bir dil malzemesi olduğu ve dil kullanımı açısından ele alınması gereği sürekli göz ardı edilerek şiirin verdiği mesajdan hareketle bir zihniyet çözümlemesi yoluna gitmişlerdir.

⁷ İktisadî kaygılardan kasıt, “Şark Klasikleri” tercümelerinde görev verilmesi dolayısıyla aldığı ücret de olabilir. Nitekim, tercüme faaliyetlerine önem veren dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel’den kitapta şöyle bahsedilmektedir:

“[...] Hür fikirli vekil Hasan Âli Yücel’in himmetiyle Maarif vekilliğinin Şark, Garb ... bütün dünya edebiyatından verdiği ve vereceği tercüme, bu işi (karşılaştırmalı edebiyat [AY]) tamamıyla kolaylaştırmıştır. Kütüphanelere bile bir hız gelmiştir, onlar bile bize değerli tercüme sunarlar[...]” (Gölşınarlı 1945: 127).

Nurullah Ataç'ın "*Abdülbaki Gölpınarlı'ya Mektup*" başlıklı denemesi de 16 Nisan 1945 yılında, yani kitabın yayımlanmasından hemen sonra kaleme alınmıştır. Nurullah Ataç, Gökyay'ın aksine kesin ve keskin öfke ifadelerine yer vermez, daha çok sitem edici bir yaklaşımı vardır. Her şeyden önce o kitabın Gölpınarlı'nın isteyerek yazdığı bir kitap olmadığı görüşündedir:

"Keyifli keyifli, güle oynuya yazdığını sanalım istiyorsun, ama kandıramıyorsun (...) Belli ki iki üç günde çırpıştırıvermişsindir. (...) 'Aman şunu bir bitirsem, inanmadığım şeyleri söylemekten bir kurtulsam' demişsin [...] İnanmıyorsun dediklerine." (Ataç 1998: 192) Bu ifadesinden de Gölpınarlı'nın doğruluğuna inanmadığı şeyleri, bir takım mecburiyetler karşısında bir an önce bitirmek amacıyla kaleme aldığı düşüncesine yönelik bir inanç hissedilmektedir. Bu da dönemin kültür politikaları sebebiyle yazıldığını akla getirmektedir.

Ataç, Gölpınarlı'nın Klasik şiir bilgisinden kuşku duymaz ancak onun bu şiiri sevmediğini düşünür:

[...] "*Sevmiyorsun Divan şiirini, hiçbir zaman sevmemişsin. Bilmezsün demedim; bunca yıldır uğraşırsın, divanları okursun, okutursun, benden, çoğumuzdan iyi bilirsin. Ama bilmen dışarıdanmış. (..) Senin o şiirleri gerçekten sevdiğini sanurdım, yanılmışım: o zamanlar gerçekten sevmiş olsaydın şimdi bu söylediklerini söyleyemezdin, kendine, geçmişteki kendine saygısızlık olmasın diye söyleyemezdin.*" (Ataç 1998: 192)

4. "Mazmunları Gerçeklik Saymak"

Hilmi Yavuz, Gölpınarlı'nın "*Divan Edebiyatı Beyanındadır*" kitabına eleştiri mahiyetindeki "*Mazmunları Gerçeklik Saymak*" adlı yazısında, Gölpınarlı'nın bu kitabına daha önce yapılmış eleştirilerin odak noktası olan "kasten" "yanarına amaçlı" "iktisadî kaygılarla", "alay etmek" iddialarını ileri sürmez. Yavuz, burada Gölpınarlı'nın kitabına eleştirisini "gerçeklik algılayışı" üzerinden yöneltir ve klasik şiirin benzetme unsurlarını birebir gerçek hayatla örtüştürme çabası yanılığına işaret eder. Nitekim Hilmi Yavuz "*Divan Şiiri Simgesi Bir Şiir Mi?*" başlıklı yazısında da Divan şiirine yönelik eleştirilerin kökeninde, edebiyatın gerçek hayatı doğrudan yansıtmaması gerektiği ve edebiyatla hayat arasında tam olarak örtüşmesi gereken bir bağının varlığına olan yanlış inancın yattığı iddiasıyla: "[...] *Divan şiirinin yaşamdan kopuk olduğunu öne sürenler, kuşkusuz, yazın'la yaşam arasında dolayımız bir bağlantı var sayıyorlar. Gene sormalı: Acaba bu bağlantıların dolayımız olabileceğini düşündüler mi?*" (Yavuz 2005: 143) Hilmi Yavuz'un bu ifadesinden, edebî esere mimesis (taklit)i merkeze alan edebiyat eleştirilerinin dışında da bir bakışın olması gerektiği inancı hissedilir. Yavuz'a göre edebî eser, kurmaca olduğu için hayatın kendisi değildir, bu yüzden hayatı ayna gerçekliğinde yansıtmaması da beklenemez (Yavuz 2005: 144).

Namık Kemal öncüllü eleştiriler, benzetme unsurlarının gerçekliğinin sorgulanması ile gerçeklik ve akılla bağdaşmadığı için Klasik Türk şiirinin olumsuzlanması üzerine kuruludur. Klasik şiir taraftarlarınca Namık Kemal ve

özellikle Gölpınarlı'ya yapılan eleştirilerde Klasik Türk şiirinin genel kabuller dünyasını alaya aldıkları için bir öfke de görülür. Hilmi Yavuz'un yazısının diğer eleştirilerden farkı, bunun bir alaya alış olmadığı, benzetme unsurlarının gerçek dünyada tam olarak örtüşebilecek bir karşılığı varmış ve bu benzetme unsurları bundan yoksunmuşçasına bir tavır sergilendiğine işaret etmesidir. Yavuz, bunun ya "gerçeklik" algılayışındaki yanılğı sebebiyle ya da olumsuzlayıcı bir söylem yaratabilmek adına bu yanılğıya gönüllü bir düşünüş şeklinde yorumlamaktadır: "Oysa metaforlar dile, sevgilinin bedenine ilişkin ögeler ise dünyaya ya da gerçekliğe aittirler. Dolayısıyla birbirlerinden farklı ontolojik düzlemde buldukları için yerdeğiştirmeye uğratılamazlar" (Yavuz 2004).

5. "Divan Edebiyatı Beyanındadır" (Bakış Kuşu)

Hilmi Yavuz'un *Bakış Kuşu* adlı şiir kitabında yer alan *Divan Edebiyatı Beyanındadır* başlığını taşıyan şiir, aslında Gölpınarlı'nın aynı adlı kitabına yine "Mazmunları Gerçeklik Saymak" ekseninde şiir yoluyla verilmiş bir cevaptır. Bakış Kuşu'nda özellikle "eskiden" başlıklı bölümde yer alan şiirler, geleneksel Türk şiirine ait unsurların dönüştürülerek modern şiirde kullanımına örnektir. Şiir Kitabının 1969 yılında yayımlandığı dikkate alınacak olursa, bu şiir de en geç 1969 tarihli olmalıdır. Dönemin geçer akça şiir anlayışının ötesinde Türk şiir geleneğinden yararlanmaya yönelik bilinçli bir çabayı yansıtan, Abdülbaki Gölpınarlı'nın kitabıyla aynı adı taşıyan bu şiir, aynı zamanda söz konusu kitaba yönelik bir eleştiri mesajı da içermektedir:

*kuş sananlar yanıldılar
bir bakıştır dedi kimi
belki de bir bakış kuşu
kimseler bilmiyor hala
güzelliği yaz iklimi
çiçek boyunca susuşu
uçardı azala azala*

*kaldı eski gazellerde
uçarı gözlere talimli
usulca yaklaşır sevmeye
kuş dediğin de neresi
bakışları gül resimli
bir şuarâ tezkiresi
yazılır azala azala*

*hilmi anladı gizini
giderdi hep hava üzre
bakış mülkünce osmanlı
ıssızlığı bir elinde
öbür elinde divânı*

*geçmiş bir gül saatinde
okunur azala azala* (Yavuz 2006:41)

Hilmi Yavuz şiirine, "kuş sananlar yanıldılar" mısraıyla başlar. Bu, Gölpınarlı'nın kitabının sonunda yer alan sevgilinin saçını karga olarak karikatürize eden düşünceye de bir göndermedir. Namık Kemal gibi Abdülbaki Gölpınarlı da benzetme unsurları gerçeklik olarak algılamakla bir yanılgıya düşmüştür. Şiirin dünyasını kendi gerçekliği içinde anlamaya ve algılamaya çalışanların fikir yürüttüğü, yorum yaptığı ama hâlâ, kimsenin tam olarak anlayamadığı düşüncesi vardır ilk yedilikte. Sırrı çözülemese dahi güzelliğinin farkına varılmıştır. Ancak şiirde yediliklerin sonunda bulunan "azala azala" ikilemesinin yer aldığı mısralar klasik Türk şiirinin gittikçe zamanımızdan uzaklaştığını, onu anlayan, okuyan ve yazan insanların varlıklarını "azala azala" sürdürebildiklerini hissettirir.

Bu güzellik, ya da kuş sanılan, kimilerinin kuş dediği, bir bakış kuşu olması da muhtemel olan şey, gazellerin dünyasına ait, orada kalmış ve bugün belki sadece hayranlıkla seyredilen bir konumdadır. Klasik Türk şiirinin ve o şiirin anlattığı dünyanın ne olduğu konusunun bile tam olarak anlaşılmadığı "uçarı gözlere talimli/ usulca yaklaşır sevmeye/ kuş dediğin de neresi" mısralarında hissedilir. Klasik şiirin gerçek hayatta konumlandırılmaya çalışıldığında zorluklar yaşandığı, sevgili tipinin eski gazelerde kaldığı düşüncesiyle destek bulur. Şuara tezkireleri de gittikçe bizden uzaklaştığı için bu gazeller/şairler de uzaklaşmaktadır.

Son yedilikte, o bakış kuşunun ait olduğu iklimin şiir geleneği doğrultusunda ismini tahallus eden Yavuz, bu "giz"i anladığını yani birilerinin yanılgı içinde "kuş" dediği, kimilerinin bakış, kimilerinin "bakış kuşu" dediği şeyin sırrına vakıf olduğunu ifade eder. Bu sır, Osmanlı insanının, bakış ülkesini tek başına, geçmiş bir gül saatinde divanları okuyarak dolaştığıdır. Hilmi Yavuz, "giz"i anlayabilmek için tek başına divanları okuma yolunu tutmuştur. "Giz" anlaşıldığına göre bu yol, Yavuz'u sonuca ulaştırmıştır. Zamanın gülle bölümlendiği bir anlayışta divanların ve dolayısıyla şiirin gerçekliğinin de dünyanın gerçekliğinden farklı olması beklenen bir şeydir. Nitekim şiir, bu gizlin anlaşılabilmesinin o dünyanın gerçekliğinin kabulünden geçtiğini, "geçmiş bir gül saati" ifadesindeki zaman algılayışıyla verir.

6. Değerlendirme

On yıllardır bu başlık altında devam eden ve estetik değerlerin değil hayata bakış penceresinin ışığında muhalif ya da taraftar bulan "Divan edebiyatı beyanındadır" tartışması, daha çok, bir dünya görüşünün taraftarlarınca tartışma malzemesi haline getirilmiştir.

Klasik Türk şiirine yönelik ilk sistemli eleştiri olarak kabul edilen Namık Kemal'in Celaleddin Harzemşah mukaddimesindeki tenkidin temel noktasını, benzetme unsurlarının gerçekçi olmayışı, hayallerin gerçek dünyada karşılık bulamayışı oluşturur (Kahramanoğlu 2006: 34).

Tanzimat'tan beri edebiyatımızda görülmeye başlayan Batı kaynaklı edebî akımlar -realizm, parnasizm ve natüralizm-ın temelindeki felsefe de Aydınlanma Çağı'nın akli merkeze koyan düşüncesi ve bu edebî akımların pozitivistlikten beslenmesidir (Ayvazoğlu 1993: 43), (Çetişli 2003: 93). Tanzimat dönemi sanatçıları, klasik Osmanlı eserlerine “gerçekçi” olmadıkları yönünde cephe almakla birlikte, kendileri Batı'nın düşünce akımlarını ve gerçekçilik anlayışlarını da hakkıyla algılayamadıkları için Fikret'te gördüğümüz ölçüde rasyonel ve pozitivist anlayıştan beslenen bir gerçekçilikle karşımıza çıkmamışlardır.

Gölpınarlı, kitabında Doğu insanının eşyaya ve tabiata bakışının sanat anlayışına yansımaları olarak kabul edilebilecek soyutlamayı, klasik Türk şiirinin stilize üslubunu görmezden gelip benzetme unsurlarını hayatın gerçekliği ile örtüştürmeye çalışarak şiirin gerçekliğini göz ardı etmiş hatta; sevgilinin güzellik unsurlarını karikatürle ifade ederek eleştirisini haklı çıkarmaya çalışmıştır.

Gölpınarlı'da, Yunus Emre ve Mevlana, hümanizma ile bağdaştırılarak övülürken Fikret, inanç yerine akli ve somut gerçeklikleri koyan pozitivistlikten beslenen şiirsel gerçekçilik sebebiyle yüceltilir. Eskiye dair ne varsa topyekûn kötü gösterilirken bunun istisnası olarak kabul edilen isimlere dikkatleri yöneltmek yerinde olacaktır: Yunus Emre, -kısmen- Mevlana ve Tefik Fikret. Tefik Fikret, pozitivist bir anlayışta. Yunus Emre'de tasavvuf kaynaklı insan sevgisi vardır ve dönemin revaçta akımı hümanizmle bir şekilde birleştirilme olasılığı yüksektir. Bu tablo dönemin kültür politikaları ile birlikte düşünülecek olursa, Gölpınarlı'nın kitabının mesajı daha iyi anlaşılabilir: Tek parti döneminin kültür politikalarında, aklın ve hümanizmin ilke edinildiği görülecektir. Dolayısıyla resmî ideolojiyi destekler mahiyette okunması mümkün şairlerin yüceltilmesi ve topyekûn savaş açılan Osmanlı'ya dair her şeyin kötülenmesi kendi içinde tutarlıdır.

Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde Hasan Âli Yücel, Milli Eğitim Bakanlığı yapar⁸. Bakanlığı döneminde, Türkiye'nin eğitim ve kültür politikası hümanizm eksenine oturtulmaya çalışılır. Ankara, İstanbul ve İzmir'de pilot liselerde Latincenin zorunlu ders olarak okutulmaya başlanması, klasik liselerdeki tarih dersi müfredatının ağırlıklı kısmının Ege, Yunan ve Roma devirlerinin tarihi, kültürü ve sanatı ile Yunan ve Roma mitolojisine ayrılmış olması da dönemim hümanist anlayışı ile ilgilidir (Elbir vd. 2007: 384-386).

Yunus Emre ve Mevlana kanaatimizce hümanist diye etiketlendirilebilecek şairler değildir. Ancak her iki şairdeki tasavvuf kaynaklı insan sevgisi, görünürde hümanizma ile birleştirilmesi mümkün bir anlayıştır. Bu iki şairin Cumhuriyet döneminde yeniden keşfi ve öz Türkçecilik cereyanlarına rağmen Mevlana'nın Farsça yazması mazur görülerek, Türk şairleri ve düşünce hayatımız üzerindeki

⁸ Divan Edebiyatı Beyanındadır adlı kitapta, icraatları -özellikle tercüme faaliyetleri dolayısıyla- Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel övülür.

etkileri sebebiyle haklarının teslim edilmesi dönemin hümanizma eksenli kültür ve eğitim politikaları sebebiyle olmalıdır.

Gerek Hümanizm gerekse pozitivistizmden beslenen edebî akımlar (realizm, parnasizm, natüralizm)ın sanat anlayışları Aristo'nun mimesis (taklit) anlayışına dayanır. Öte yandan Osmanlı şiirinde ve kültür hayatında tasavvufla paralelliklerin kurulması daha muhtemel olan Platon'un sanat ve gerçeklik konusundaki görüşleri, "ideler" felsefesi muteberdir. Tanzimat'la birlikte hayatı algılayışımız, eşyaya ve insana bakışımız, sanat anlayışımız kısacası kültür hayatımızda öyle köklü değişimler yaşanmıştır ki, Batı kaynaklı, gerçekliği ve akli temel prensip kabul eden, mimesis eksenli edebî akımların yansıtma merkezli sanat anlayışına üstün gelmesinin ardından eski ve yeninin "gerçeklik" anlayışı açısından on yıllarca sürecek tartışmalar başlar.

Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyet döneminde de –özellikle tek parti döneminin kültür politikaları paralelinde- olumsuzlanan Klasik Türk şiirinin en çok eleştirilen yönü, gerçekçi ve akılcı bir temele dayanmayışı, bugünün insanına verecek bir şeyi olmayışıdır. Aslında eleştirilerde odak nokta hâline gelen "gerçekçilik ve akılcılık", klasik Türk şiirinin yaşadığı dönemin sorunu değildir. Bu, Aydınlanma düşüncesi paralelinde klasik Türk şiirini yeniden okuma çabasıdır. 18.yy.a hâkim bir anlayış olan Aydınlanma, akılcılığı ön plana çıkarmıştır. Ancak klasik Türk şiiri, 18.yy.da ömrünün son demini yaşamaktadır. Yani, bu eleştirilerle Anadolu coğrafyasında 15.yy.dan itibaren olgun örnekleri görülmeye başlanan, 16.yy.da klasik devrini yaşayan, 17.yy.da gelişimini sürdüren, 18.yy. sonunda Şeyh Galib'le gelişme süreci tamamlanan bir şiiri, Avrupa'da 18.yy.da görülen bir anlayışın esas ölçütü olan "akılcılık" ve "gerçekçilik" kriterlerine göre değerlendirmek ve eleştirmek yanlıgsına düşülmektedir. Nitekim Hilmi Yavuz'un Gölpınarlı'nın "*Divan Edebiyatı Beyanındadır*" adlı kitabına "*Mazmunları Gerçeklik Saymak*" başlıklı eleştirisinde altını çizdiği ve *Bakış Kuşu* şiirinin geri planında dile getirdiği şey, Gökyay ve Ataç'ın öfke ve serzeniş içerikli eleştirilerinden farklı olarak o edebiyata ve imgelere yönelik bakış farklılığıdır. Benzetme unsurlarının daha muhayyel bir evrende karşılık bulduğu Klasik Türk şiirinin gerçekliğinin, Aristo'nun mimesise dayalı kuramından ilham alan edebî akımların ışığında algılanamayacağı kuşkusuzdur.

Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır* adlı kitabında dile getirdiklerini sonradan reddetmiş dahi olsa (Gölpınarlı 1976), bu kitap, bitmeyen bir tartışmaya Cumhuriyet döneminde ivme kazandırmıştır. Söz konusu kitapta iddia ettiği şeyler, ister o dönemde doğruluğuna inandığı ister doğruluğuna inanmadan telaffuz ettiği ya da telaffuz etmek zorunda kaldığı şeyler olsun, Gölpınarlı'nın bu kitabı sürekli benzer noktaların altı çizilerek eleştirilmiş hatta ayıplanmıştır. Ancak gerek *Bakış Kuşu*'nda yer alan *Divan Edebiyatı Beyanındadır* isimli şiirde gerekse *Mazmunları Gerçeklik Saymak* adlı yazısında Hilmi Yavuz, eleştirisini, "şiirin dünyası ve bu dünyanın tekabül ettiği gerçeklik" üzerine kurarak *Divan Edebiyatı Beyanındadır*'ı ve ona yapılan eleştirileri farklı bir düzlemde yeniden okunması olanağını verir.

Kaynakça

- Ahmet Kutsi (1930), “Eski ve Yeni Edebiyat”, **Görüş**, I, 2: 96-107.
- ATAÇ Nurullah (1998), “Abdülbaki Gölpınarlı’ya Mektup”; **Günlerin Getirdiği- Sözden Söze**, İstanbul.
- AYVAZOĞLU Beşir (1993), **Aşk Estetiği**, İstanbul.
- CEVİZCİ Ahmet (2003), **Felsefi Terimler Sözlüğü**, İstanbul.
- ÇETİŞLİ İsmail (2003), **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**, Ankara.
- ÇİĞDEM Ahmet (1997), **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul.
- ELBİR Bilal - KARAKAŞ Ömer (2007), “Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizm Etkileri”, **Turkish Studies**, II/IV: 384-386.
- ERBAY Erdoğan (1997), **Eskiler ve Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünûn Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı**, Erzurum.
- GÖKYAY Orhan Şaik (1982), “Bu da Divan Edebiyatı Beyanındadır”, **Destursuz Bağa Girenler**, İstanbul.
- GÖLPINARLI Abdülbaki (1945), **Divan Edebiyatı Beyanındadır**, İstanbul.
- GÖLPINARLI Abdülbaki (1976), Divan Edebiyatı Müzesi’nin Tarihçesi ve Divan Şiirinden Günümüze Kalanlar”, **Milliyet Sanat**, 165: 12-15.
- KAHRAMAN Mehmet (1996), **Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar**, İstanbul 1996.
- KAHRAMANOĞLU Kemal (2006), **Divan Şiiri**, Konya.
- KORTANTAMER Tunca (1999), Türk Edebiyatında Gelenek ve Modernlik Üzerine, **Kitaplık**, 38: 162-174.
- LEVEND Agah Sırrı (1984), **Divan Edebiyatı**, İstanbul.
- MACİT Muhsin (2006), “Divan Edebiyatı Tartışmaları ve Gelenekten Yararlanma Sorunu”, **Bilim ve Aklın Aydınlanmasında Eğitim**, 77-78: 20-32.
- MACİT Muhsin (1996), **Gelenekten Geleceğe**, Ankara.
- YAVUZ Hilmi (2004), “Mazmunları Gerçeklik Saymak”, **Zaman Gazetesi**, 25 Şubat.
- YAVUZ Hilmi (2006), **Büyü’sün Yaz**, İstanbul, İstanbul.
- YAVUZ Hilmi (2005), **Edebiyat ve Sanat Üzerine Yazılar**, İstanbul.